

BİR HALK SAĞLIĞI SORUNU OLARAK EVSİZLİK

Homeless as a Public Health Problem

Sümeyye Sena BAKIM*
Birgül PIYAL**

ÖZET

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nu 1948'de her insanın doğuştan gelen temel insani hakları olduğunu kayda geçirmiştir. Ottawa Sözleşmesi'ne (1986) göre sağlığın ön koşullarından biri de barınmadır. İnsanların çoğunluğu hayatları süresince barınma ihtiyacını karşılar. Bu temel haktan geçici ya da kalıcı yoksunluk durumu ise 'evsizlik' olarak tanımlanır. Evsizlik sadece bir barınamama sorunu olarak ele alınmamalıdır. Beslenme, hijyen koşulları gibi diğer temel insani haklarda da evsiz bireylerin sağlığa uygun olmayan koşullara maruz kalabileceği göz önünde tutulmalıdır. Ayrıca evsizlik kendisine eşlik edebilecek ruh sağlığı sorunları, şiddete maruz kalma, damgalanma, erken ölüm gibi ikincil sorunlar ile birlikte değerlendirilmelidir. Evsizlik konusu halk sağlığı çalışanları, ruh sağlığı çalışanları, acil sağlık hizmeti verenler, sosyologlar, yerel ve hükümet düzeyinde politika yapıcıları da içerek şekilde farklı uzmanlık alanlarının katkısıyla geniş bir kapsamda ele alınmalıdır. Çalışmada evsiz bireylerin olumsuz yaşam koşulları farklı başlıklar altında incelenmiş, sağlık hizmetlerine erişim ve yaşam koşullarını iyileştirme çaba ve önerilerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Evsizlik, evsizliğin yol açtığı sağlık sorunları, halk sağlığı.

ABSTRACT

In 1948, the United Nations Commission on Human Rights recognized that every human being has fundamental human rights. According to the Ottawa Charter (1986), one of the prerequisites for health is shelter. The majority of people meet their shelter needs throughout their lives. Temporary or permanent deprivation of this basic right is defined as 'homelessness'. Homelessness should not be considered only as a problem of lack of shelter. It should be taken into consideration that homeless individuals may be exposed to unhealthy conditions in other basic human rights such as nutrition and hygiene conditions. In addition, homelessness should be evaluated together with secondary issues such as mental health problems, exposure to violence, stigmatization, and premature death. The topic of homelessness should be addressed in a broader context with the contribution of different specialty areas including public health workers, mental health workers, emergency health service providers, sociologists, and local and governmental policymakers. The negative living conditions of homeless individuals were examined under different headings and the efforts and suggestions to improve homeless individual's access to health services and living conditions are mentioned in this study.

Key Words: Homelessness, health issues caused by homelessness, public health

Sorumlu Yazar:

Adı Soyadı: Arş. Gör. Sümeyye Sena BAKIM

Adres: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye,

e-mail: senabakim@gmail.com

*Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye

**Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye

GİRİŞ

Günümüzde insanların doğdukları andan başlayarak temel insan hakları olduğu genel kabul gören bir anlayıştır. Bazı insanlar ise yaşamlarının bir döneminde bu temel haklarda yitime maruz kalabilir. Evsizlik yaşayan bireyler de bu popülasyona dâhildir. Evsizlik sadece bir barınamama durumu değildir. Evsizlik insan sağlığı için uygun olmayan yaşam koşulları ve genel nüfus ortalamasına göre erken ölüm yaşı ile ilişkilendirilmiş bir durumdur. Evsiz bireylerin olumsuz yaşam koşullarını farklı başlıklarda incelemek gerekir. Bu nedenle çalışmada evsizlik olgusuna ve halk sağlığı bakış açısıyla evsiz bireylerin sağlık hizmetine erişim ve yaşam koşullarını iyileştirme önerilerine değinilmiştir.

Evsizliğin Tanımı, Sınıflandırılması, Nedenleri, Evsizlik Farkındalığının Önemi

Evsiz bireyler temel insani haklarına erişim sorunu yaşayan popülasyonlardan biridir. Evsizlik halk sağlığı, sosyoloji, sosyal hizmetler, çalışma ekonomisi, adli tıp, acil tıp, psikoloji gibi farklı dalların multidisipliner çalışmasıyla ele alınması gereken bir olgudur.

Evsiz kelime anlamı olarak evi olmayan kişiyi ifade eder ve alan yazında farklı tanımları yapılmıştır. Geleneksel konutların dışında; sokaklar, terk edilmiş evler, otobüs durakları, parklar gibi toplumsal alanlar ve konut olarak tasarlanmamış yerlerde ya da evsiz barınaklarında yaşayanlara evsiz insanlar denir (Sipahi ve Arslan, 2021).

Farklı tanımlamalar olsa da yaşanan coğrafya, bireyin kendini ait hissettiği kültür ve bireyin kendini evsiz olarak tanımlaması benzeri etkenlerle "evsizlik" tanımı açısından küresel bir görüş birliği yoktur.

Evsizliğe çok daha geniş bir çerçeveden bakan bir sınıflandırma ise Otago Üniversitesi Halk Sağlığı Bölümü akademisyenleri tarafından yayınlanmıştır.

Avrupa Evsizlik ve Barınmadan Dışlanma Tipolojisi (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion ETHOS); Tablo 1'de verilmiştir (Amore ve ark., 2011).

Kavramsal kategori	Operasyonel kategori	Yaşanılan adres
Çatisız	1) Sert koşullarda yaşayan insanlar	1.1) Kamusal alan ya da dış alan
	2) Gece barınma alanında kalan insanlar	2.1) Gece barınağı
Evsiz	3) Evsizlere yönelik barınma alanlarında yaşayanlar	3.1) Evsizler yurdu
		3.2) Geçici barınma alanı
		3.3) Geçiş destekli konaklama
	4) Kadın sığınma evindeki insanlar	4.1) Kadın sığınma evi
	5) Göçmenlere yönelik barınma alanlarında yaşayanlar	5.1) Geçici barınma, kabul merkezleri
		5.2) Göçmen işçilerin barınma alanları
	6) Kurumlardan çıkartılacak kişiler	6.1) Ceza infaz kurumları
6.2) Tıbbi kurumlar		
6.3) Çocuk kurumları/evleri		
7) Kişilere sağlanan daha uzun dönemli destek (evsizlik nedeniyle)	7.1) Yaşlı evsizler için yatılı bakım	
	7.2) Önceden evsiz olan bireyleri destekleyen barınma yerleri	
Güvensiz	8) Güvensiz yaşayan insanlar	8.1) Geçici olarak aile/arkadaşlarla
		8.2) Yasal olmayan kiracılık
		8.3) Arazinin yasadışı işgali
	9) Çıkarılma tehdidi altında yaşayan kişiler	9.1) Uygulanan yasal emirler (kiralık)
Yetersiz	11) Kişisel olan ama geçici/geleneksel olmayan yapılar	11.1) Mobil evler
		11.2) Geleneksel olmayan bina
		11.3) Geçici yapı
12) Uygun olmayan konutta yaşayan insanlar	12.1) Kullandıkları konut yerleşime uygun olmayan	
	13) Aşırı kalabalıkta yaşayan insanlar	13.1) O ulusa göre aşırı kalabalık kabul edilen kişi sayısı ile birlikte yaşamak

Tablo 1. Avrupa evsizlik ve barınmadan dışlanma tipolojisi (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion ETHOS) (Amore ve diğerleri, 2011)

Önemli bir başka boyut da evsizliğin nedenlerini anlamaktır. Küresel insani haklar, yaşanan coğrafya, makro/bireysel ekonomik özellikler, aile içi şiddet, bireyin seçimleri, bireyin akıl sağlığı, bireyin madde

bağımlılığı, bireyin sosyal desteği, destekleyici yardım hizmetleri benzeri etkenler akla ilk gelenlerdir. Teorik katkılar ve deneysel araştırma sonuçlarından elde edilerek oluşturulan evsizlikle ilgili alan yazında yer alan çalışmalara bakıldığında evsizlik nedenleri iki ana başlıkta açıklanır. Bunlardan biri, yoksulluk, işsizlik ve uygun fiyatlı kiralık konut sıkıntısı gibi yapısal ekonomik ve politik koşullarla ilişkilidir. Diğeri ise kişisel yetersizlik, kırılganlık ve davranışla ilgili olan evsizlik nedenleridir. Pek çok teorisyen, evsizliği, yapısal ve bireysel etmenlerin etkileşiminin bir sonucu olarak ve insanların olumsuz ya da önemli yaşam olayları deneyimlediğinde ve istihdam piyasalarında rekabet edecek kaynaklara ya da başa çıkma becerisine sahip olmadığına meydana geldiğini vurgular (Omerov ve ark., 2020).

Evsizlik nedenleri arasında önemli alt başlıklardan biri de afet nedenli evsizliktir. Her coğrafya jeopolitik konumu, coğrafya özellikleri, iklim yapısı, mimari yapısı gibi etkenlerle farklı afet riskleri taşır. Bu afetlerden bazıları doğal bazıları insan kaynaklı afetlerdir. Ülkeler kendi ekonomi ve teknoloji kaynaklarına bağlı olarak afet öncesi dönemden afet anı ve afet sonrası döneme kadar çeşitli süreçlerde müdahale önlemleri alırlar. Afet meydana geldiği andan afet sonrası iyileştirme dönemine kadar afetzede birey ve ailelerin karşılaşılabileceği bir sorun da barınma sorunudur (Yılmaz, 2021). Bu evsizlik; epizodik, geçici evsizlik olabileceği gibi kronik evsizlik halini de alabilir.

Yaşanılan coğrafya, tarih, kişinin yaşı, kişinin sosyal ilişkileri, makro/mikro ekonomik etkenler, sosyal yardım hizmetlerinin varlığı ve gücü gibi birçok gerek bireysel gerek yapısal etmenin dinamik ilişkisi evsizliğin oluşmasında rol alabilir (İlhan ve Ergün, 2010).

Dünyada ve Ülkemizde (Türkiye) Evsizlere İlişkin Veriler

Evsizliği anlamada bir diğer önemli boyut, evsiz bireylerle ilgili sayı, yaş, cinsiyet benzeri güncel tanımlayıcı verilerin bilinmesidir. Her ülkenin evsizlikle ilgili veri toplama şekli farklıdır.

Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Komisyonu'nun 2020 yılı 58. oturumunda evsizlikle ilgili ilk tarihi Birleşmiş Milletler kararının metni kabul edilmiştir. Küresel olarak, dünya çapında 1,6 milyar insanın yetersiz konut koşullarında yaşadığına dikkat çeken Birleşmiş Milletler (BM)'e göre, her yıl yaklaşık 15 milyon kişi konakladığı yerden zorla tahliye edilmektedir (United Nations, 2020).

Küresel Evsizlik Enstitüsü'nün (Institute of Global Homelessness, IGH) Daha İyi Veri Projesi, farklı ülkelerden kamuya açık bilgiler incelenerek oluşturulmuştur. IGH'nın Daha İyi Veri Projesi'nde bildirilen evsiz birey sayısı en fazla olan ülke Hindistan iken, Japonya en az ile son sırada yer almaktadır (Ruff Institute of Global Homelessness, 2023).

Türkiye'de ülke genelinde evsiz bireylere ilişkin hükümet kaynaklı veri toplanmamaktadır. Evsizlere yönelik veriler daha çok il bazında ve hizmete başvuran kişilerin verileridir. Bu verilerin çoğu da İstanbul, Ankara, İzmir başta olmak üzere üç büyük il kaynaklıdır (Ersin ve Baş, 2021).

Bir sivil toplum kuruluşu gönüllüsü Hayrettin Bulan, tahmini olarak İstanbul'da 7 ile 10 bin, Türkiye'de 70 bin kadar evsiz olduğunu öne sürmüştür. Evsizlerin yüzde 95'inin erkek olduğunu söyleyen Bulan, kadınların daha az olmasının nedeninin sığınma evlerinin varlığı ve yakınlarınca daha kolay konuk edilebilmelerine bağlamıştır. Evsiz insanların genellikle 18 ile 60 yaş arasında olduğunu belirten Bulan, kişisel

deneyimlerini bir haber kaynağında röportaj olarak paylaşmıştır (Erdem, 2021). Görüldüğü gibi ülkeden ülkeye evsizlerde tanımlayıcı veriler değişkenlik göstermektedir. Ülkemizde de ülke genelinde evsizlere ilişkin, daha kapsamlı ve sürdürülebilir verilerin toplanması gereklidir.

Evsizlik ve Yaşam Koşulları

Evsiz bireyler evsizler için oluşturulmuş konaklama yerleri ya da sokakta yaşamaktadırlar. Bu da hem kalabalık yaşam alanının ikincil olumsuz etkilerine hem de çevre koşullarının soğuk, sıcak, partikül madde maruziyeti gibi olumsuz etkilerine daha fazla maruz kalmakla sonuçlanır (İlhan ve Ergün, 2010). Evsizlik tanımında da belirtildiği gibi bu kişiler evsizler için oluşturulmuş konaklama yerleri dışında; insanın konaklamasına uygun şekilde inşa edilmemiş alanlarda da barınmaktadır. Bu da zorlu iklim koşulu oluştuğunda, evsiz bireylerin yaşam kalitesini sarsan bir etkiye yol açmaktadır (İlhan ve Ergün, 2010).

Barınma alanı çoğu kültürde diğer temel ihtiyaçların da karşılandığı alandır. Sağlığa uygun olmayan barınmaya; beslenme, uyku, temiz su, hijyen gibi diğer temel ihtiyaçların sağlığa uygun olmaması eşlik edebilir. Evsiz bireylerin, ulaşım hakkına erişimi ile ilgili veriler kısıtlıdır. Çoğunluğunu yoksul bireylerin oluşturduğu evsizlerin ulaşım koşullarının yetersiz olduğu öngörülebilir (İlhan ve Ergün, 2010).

Bireylerin temel sosyalleşme alanları; aile, iş yeri, ileri sosyal etkinlik alanlarıdır. Evsiz bireyler zayıf aile ilişkisi, geçici ya da kalıcı işsizlik ve yoksulluk nedenleriyle sosyal ilişkilerini sağlıklı idame ettiremez. Evsizlik sosyal gerilemelere neden olan bir olgudur (Acar ve ark., 2022). Ayrıca sosyal damgalanmada yaşayabilmektedirler. Evsiz bireylerin toplumdan dışlanması sadece

ekonomik ya da kültürel, siyasal, sosyal boyutta gerçekleşmez. Bu kimseler yalnız yaşayanlar, yeti yitimi olanlar, yaşadığı coğrafyaya göre farklı etnik kökünde kişiler olabilir. Dışlanan her grup kendine özgü farklılıklardan ya da yoksunluklardan dolayı bu sorunu yaşamaktadır (Acar ve ark., 2022).

Evsizlerin Sağlık Hizmetine Ulaşımı ve Ulaşım Sorunları

Bireylerin sağlık durumu sağlık hizmetlerine ulaşım düzeyi ile yakından ilişkilidir. Düşük sosyoekonomik durum artmış sağlık sorunlarına neden olur. Kanser taramalarına, güvenli cinsel eylem hizmetlerine, ağız/diş sağlığı hizmetlerine, ruh sağlığı hizmetlerine, madde bağımlılığı tedavisi hizmetlerine ulaşamama sağlık sorunlarına neden olur. Evsiz bireylerin bu hizmetlere ulaşımı yetersiz olduğu için artmış sağlık sorunu riski taşırlar.

Evsiz bireyler sağlık hizmetine ulaşırken belli temaların hizmet kalitesini azalttığı tespit edilmiştir. 'Sağlık Hizmeti Sunum Sisteminde Evsiz İnsanların Deneyimleri: Betimleyici Bir Fenomenolojik Çalışma' başlıklı 15 evsiz kişi ile yapılan çalışmada evsiz bireylerin sağlık hizmetine ulaşmasında hizmet kalitesini azaltan temalar dört ana başlıkta saptanmıştır (Rae ve Rees, 2015). Bu temalar: (1) Temel kaynaklar olmadan yaşamının sağlığı tehlikeye attığı görülmüş, (2) Acil bir durum ortaya çıkana kadar sağlık hizmetlerini erteledikleri görülmüş, (3) Sağlık hizmeti almanın önünde engellerle karşılaşıldığı belirtilmiş, (4) Yasal olmayan ve kabul görmeyen hizmetlere başvurmada artış olduğu saptanmıştır (Rae ve Rees, 2015).

Tema ikide görüldüğü gibi evsiz bireyler acil bir durum ortaya çıkana kadar sağlık hizmetlerini ertelemektedir. Ayrıca konutu olmayan bireylerin birincil sağlık hizmeti alım noktası olarak acil servisi kullanma olasılıkları

daha yüksek bulunmuştur ve evsizlik acil servisten sağlık hizmeti alma nedenlerinden biri olarak belirlenmiştir (Burak ve ark., 2022; Raven ve ark., 2017). Evsiz bireylerin evsiz olmayanlara kıyasla acil servisi daha sık kullanma eğiliminde oldukları belirtilmiştir (Wang ve ark., 2015). Salit ve arkadaşlarının 18.864 evsiz ve 383.986 evsiz olmayan diğer düşük gelirli yetişkinle yaptıkları çalışmada; evsiz hastaların yatan hasta servislerine beş kat daha sık kabul edildiği ve ortalama kalış sürelerinin evsiz olmayanlarından daha uzun olduğu saptanmıştır (Salit ve ark., 1998). Bu verilerin ışığında evsizlerin sağlık hizmetine başvurduğu birim ve yatarak tedavi alma süreleri evsiz olmayan bireylere kıyasla farklılık göstermektedir. Evsiz bireylerin birinci basamak sağlık hizmeti almamaları, acil servisi kullanmaları ve yatarak tedavilerinin uzun olması risk grubu olduklarını ve hizmet planlamalarının gerekliliğini düşündürmektedir.

Evsizlerde Artmış Morbidite ve Mortalitelere

Evsizlerin erken ölümlerine ilişkin derleme çalışmasında, evsiz insanların ölme olasılığının genel popülasyondan 3-4 kat daha fazla olduğu belirlenmiştir. Benzer çalışmalarda ortalama ölüm yaşı, 42 ile 52 arasında bulunmuştur. Erken ölümlerin, akıl hastalığı ya da madde kullanımından çok akut ve kronik tıbbi durumlarla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bir ya da daha fazla kronik tıbbi hastalıkla birlikte madde kullanımı ve akıl hastalığının "üçlü hastalık tablosu" ile erken ölüm riskini artırdığı görülmüştür (Funk ve ark., 2022).

Evsiz hastaların sağlık anketi ve fizik muayeneleriyle yapılan çalışma sonucunda; evleri olan yoksullarla karşılaştırıldığında, evsiz kişilerin dermatolojik şikayetler, işlevsel kısıtlılık, nöbet, kronik obstrüktif akciğer hastalığı, sosyal izolasyon, ciddi görme sorunları, ayak

ağrısı ve ağır diş çürükleri yaşama olasılığı daha yüksek bulunmuştur (Gordon ve ark., 2019).

Evsizlerde Madde, Alkol, Sigara Kullanımı

Küresel Hastalık Yüğü 2019 çalışması verilerine göre; hastalık yükü ve atfedilen ölüm sayısının en yüksek olduğu risk etmeni erkeklerde sigaradır. Erkeklerde alkol sekizinci, madde kullanımı ise on altıncı sırada yer alan risk etmenleridir. Aynı çalışma verilerine göre; hastalık yükü ve atfedilen ölüm sayısında sigara kadınlarda altıncı, alkol on dördüncü, madde kullanımı ise on sekizinci sırada yer alan risk etmenleridir. Bu verilerin ışığında sigara, alkol kullanımı ve madde kullanımının oluşturduğu hastalık yükü önemli bir halk sağlığı sorunudur (Abbafati ve ark., 2020).

Yapılan çalışmalarda madde kullanımının, evsiz kalmak için bir risk etmeni olduğu ve madde kullanımının uzun süreli evsizlik için bir risk etmeni olduğu bulunmuştur (Chikwava ve ark., 2022; Schanzer ve ark., 2007). Ayrıca madde, alkol ve sigara kullanım oranının evsizlerde genel nüfusa oranla daha fazla olduğu bulunmuştur (Wittman ve ark., 2017; Baggett ve ark., 2013).

Evsiz bireylere sunulacak sağlık hizmetlerinde madde, alkol ve sigara kullanımının varlığı sorgulanmalıdır. Ayrıca madde, alkol ve sigara kullanımının olumsuz sağlık sorunlarına yönelik gerekli tetkik ve takipler yapılmalıdır.

Evsizler ve Akıl Sağlığı

Evsiz bireylerde psikiyatrik hastalık oranlarının daha yüksek olduğunu gösteren önemli araştırma kanıtları vardır. Ayrıca bazı durumlarda psikiyatrik hastalıklar evsizliğe yol açabilir. Şizofreni, kişilik bozuklukları, depresyon, madde kullanımı ve diğer akıl sağlığı

sorunları özellikle savunmasız bireylerde evsizlikle bir arada bulunabilir (Karanfil, 2016).

Karamustafaoğlu ve arkadaşlarının 'İstanbul'daki evsizlerde psikiyatrik hastalıklar' başlıklı 167 bireyle yaptıkları çalışmada bireylerin %40,1'inde daha önce psikiyatrik tedavi öyküsü; %34,7'sinde psikiyatri ünitesinde yatarak tedavi öyküsü olduğu belirlenmiştir. Bireylerin %85,6'sında herhangi bir klinik sendrom tanısı saptanmıştır. Bu çalışmadaki bireyler arasında en sık görülen tanılar; %39,5'inde psikotik bozukluk akut alevlenme dönemi; %31,1'inde psikotik bozukluk remisyon dönemi olmuştur. Olguların %47,3'ünde eş tanıya rastlanmıştır (Karamustafaoğlu ve ark., 2007). Evsizlerin yaşam koşullarını iyileştirme hizmetleri ve sağlık hizmetlerinde akıl sağlığının evsizlikle iki yönlü ilişkisi de unutulmamalıdır. Evsizlerin herhangi bir sağlık hizmeti başvurusunda akıl sağlığı hizmeti gereksinimi yönünden değerlendirilmesi yaşamsal önemde olabilir.

Evsizler ve LGBTQIA+

Fraser ve arkadaşları Lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel, queer, interseksüel, aseksüel ve artı (LGBTQIA+) olarak tanımlanan evsiz gençlerin ortalama yüzdesinin tüm evsiz gençlerin yaklaşık %5-10'u aralığında olduğunu belirtmiştir (Fraser ve ark., 2019).

Genel olarak, LGBTQIA+ gençler heteroseksüel yaşlılarına benzer nedenlerle evden ayrılmıştır. Bununla birlikte LGBTQIA+ ergenleri evden daha sık ayrılmış, daha sık mağdur edilmiş, bağımlılık yapan maddeleri daha sık kullanmışlardır. Kendilerini cinsel azınlık gruplarının üyeleri olarak tanımlayan evsiz gençler, olumsuz sonuçlar için artmış risk altında bulunmuştur (Greenfield ve ark., 2021). Ayrıca LGBTQIA+ genç ve/ya da yetişkinler damgalama, homofobi, sosyal

destek eksikliği gibi ikincil olumsuz sonuçlara da maruz kalabilirler.

Evsizler ve Tüberküloz (TB), HIV, Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonlar (CYBE), Güvensiz Cinsel İlişki

Evsizler olumsuz barınma, hijyen, sağlık koşullarının yanında ve ikincil getiri olarak artmış morbidite riski altındaki alt nüfus gruplarına dahildirler.

Barınma, hijyen koşullarının sağlıksız olması evsiz insanlarda Tüberküloz (TB) riski ile ilişkili olabilir. Evsizler arasındaki tüm TB olgularının yarısından fazlasını, eski hastalığın reaktivasyonundan çok birincil tüberküloz hastalığı oluşturmaktadır. Evsiz insanlarda aktif tüberküloz tedavisi, tedaviye uyumsuzluk, uzun süreli bulaşıcılık ve ilaç direncinin gelişmesi ile karışık hale gelebilir (Gioseffi ve ark., 2022).

HIV enfeksiyonu prevalansı, ABD'deki evsiz gençler arasında %11 bulunmuştur (Yadav ve ark., 2016). Bu yıl genel nüfus HIV enfeksiyonu prevalansının on katına denk gelmektedir. Buna karşın farklı ülkeler ve farklı zamanlarda evsiz bireylerde HIV enfeksiyonu prevalansının oldukça değişkenlik gösterdiği belirlenmiştir. Myles ve ark., (2020) yaptıkları çalışmada evsiz gençlerde Human Immunodeficiency Virus (HIV) enfeksiyonu için yaygın risk etmenleri arasında, çoklu cinsel eş, prezervatif kullanımı açısından tutarsızlık ve ortak enjeksiyonla uyuşturucu kullanımı saptanmıştır (Myles ve ark., 2020; Degenhardt ve ark., 2017).

Evsizlik yaşayan genç kadınların %44'ü hamile ya da ebeveynlik yapmakta ve evsizlik yaşayan genç erkeklerin %18'i ebeveynlik yapmaktadır (Eapen ve ark., 2022). İskoçya'da ise evsiz kadınların %43'ü doğum kontrol yöntemi kullandığını ifade etmiştir (Hawkins ve ark., 2020).

Görüldüğü gibi evsizlik; artmış TB, HIV enfeksiyonu, güvenli cinsel yaşam, zayıf üreme sağlığını koruma eylemleriyle ilişkili bulunmuştur. Evsizlere yönelik hizmetler planlanırken ve bu nüfusa yönelik sağlık hizmeti verirken bu bulgular akılda tutulmalıdır.

COVID-19 Pandemisinde Evsizler

Salgın dönemlerinde evsiz bireylerde artmış enfeksiyon riski görülebilir. DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından 2020 yılında Covid-19 pandemisi ilan edildi. Covid-19 bulaşından korunmak için çoğu ülkede insanlara 'maske, mesafe, hijyen' kurallarına uyulma çağrısı yapıldı. Birçok ülke bulaşı azaltıcı karantina, izolasyon gibi yöntemleri farklı derecelerde uyguladı. Evsiz bireyler ise sokakta ya da toplu yaşam alanlarında yaşama, koruyucu ekipmana ulaşamama, olumsuz hijyen, varsa halihazırdaki bireysel sağlık sorunları nedeni ile Covid-19 bulaşında artan risk altındaki gruptan biri oldu. Ayrıca sağlık hizmetine erişimde olumsuz şartlar evsiz bireylerin Covid-19 tanısı alma ve tedavisinde gecikme ve yetersizliğe neden oldu (Sipahi ve Arslan, 2021).

Evsiz nüfusu fazla olan şehirler, Covid-19 salgınına kontrol altına almaya çalışırken ve evsizlerde Covid-19'u ele alırken zorluklarla karşılaşabilir ve her iki sorunun da birbirini şiddetlendirme potansiyeli vardır. Covid-19 özelinde görüldüğü gibi, salgın tablolarında evsizler risk altındaki popülasyonlardan biri olabilir. Salgınlarda evsiz bireylerin gereksinimleri eylem planlarına dâhil edilmelidir.

Evsizlerin Yaşam Koşullarını ve Sağlık Hizmetine Erişimini İyileştirme Çabaları ve Önerileri

BM İnsan Hakları Yüksek Komisyon Ofisinin Evsizlik ve İnsan Hakları özel raporunda; devletlerin evsizliği önleme ve ortadan kaldırma yükümlülüğü olduğu, ev-

sizliğin bir yaşam hakkı ihlali olduğu vurgulanmaktadır (United Nations, 2016).

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 11.1 kapsamında BM'e üye devletlerce, 2030 yılına kadar "Herkesin yeterli, güvenli ve uygun fiyatlı konut ve temel hizmetlere erişimini sağlama ve geçkondu mahallelerinin düzenlenmesi" kabul edilmiştir (United Nations, 2016).

Evsizliğe çözüm eylemlerinin tasarlanma sürecinde Dünya genelinde kabul edilmiş ortak bir eylem planı bulunmamaktadır. Örneğin Avrupa uygulamalarında 'basamak modeli (staircase model)' ve 'konut öncelikli model (housing first)' olmak üzere iki ana model öne çıkmaktadır. Günümüzde konut öncelikli model sorunların çözülmesinde daha etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Konut öncelikli modelde iyileştirmelerden önce uzun vadeli kalıcı barınma sağlanmaktadır. Ardından gereksinimi olan kişilere sağlık, sosyal yaşam gibi alanlarda gerekli yardımlar yapılmaktadır (Johnsen ve Teixeira, 2010).

Türkiye Cumhuriyeti yasalarında evsizlere yönelik özgün uygulamalar mevcut değildir. Genelge ve çeşitli toplantılarda alınan kararlar ile eylem planları düzenlenmektedir. İçişleri Bakanlığı'nın 2003 yılında yayımladığı genelgede her ilde bir evsizler barınma merkezinin oluşturulması gerektiğine dair talimatı vardır. Sosyal hizmetler 1.şurasında (2004) sosyal hizmet kuruluşlarının kararı; öncelikle büyük şehirlerde olmak üzere, evsizlere sürekli hizmet verecek gece barınma evleri kurulması olmuştur (Akyıldız, 2017). Günümüzde tüm illerimizde gece barınma evi mevcut değildir. Mevcut gece barınma evlerinin kişi kapasitesi ve verilen hizmet alanında yeterliliği de tartışmaya açıktır.

Görüldüğü gibi öne çıkan ve çoğunlukça kabul edilen bir eylem planı bulunmamaktadır. Evsizlikle mücadelede önce konuya ilişkin doğru ve güvenilir tanımlayıcı verilerin olması, sorunun boyutunun ve öneminin bi-

linmesi gereklidir. Her ülke ve yerel yönetim kendi ekonomisi ve kaynak yeterliliğine göre kendine özgü evsizlikle mücadele eylem planı oluşturmalıdır. Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ile iş birlikleri kurulmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Evsizlik olgusu multidisipliner yaklaşım gerektiren bir sorundur. Gerek yasalarca mevzuat düzeyinde gerek yerel yönetim ve STK'larca eylem düzeyinde süreç bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Evsizlik riski taşıyan bireyden, evsizliğin yanında ikincil sorunlar yaşayan bireye, hatta evsizlikten kurtulmuş bireye kadar geniş bir çerçeve düşünülerek; mücadele planları düzenlenmelidir. Evsizlik yalnızca bir 'barınamama' durumu olarak değil, akıl sağlığı da dahil çeşitli sağlık sorunlarının olabileceği, beslenme, temiz su, hijyen ortamı, giysi, güvenli uyku alanı gibi temel gereksinimlerin yetersizliği olarak da ele alınmalıdır. Halk Sağlığı bakış açısıyla temel ve öncelikli olan evsizlikten koruyucu politikalar geliştirilmesidir. Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan evsiz bireyler ile ilgili veriler yerel kuruluşlarca düzenli aralıklarla kayıt altına alınmalıdır. Evsizlere hizmet veren sağlık çalışanları, sosyologlar, STK görevlileri gibi uzmanların bilgileri bir çatı altında toplanmalıdır. Bilgi akışı sayesinde evsiz bireylerin 'gözden kaçırılmış birey' ya da 'göz ardı edilen birey' kimliğinden kurtarılması, temel insani haklarına ulaşımının sağlanması önemlidir. Her bireyin sağlıklı yaşam koşullarını ve topluma tekrar kazandırılmayı hak ettiği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKLAR

- Abbfati, C., Abbas, K.M., Abbasi-Kangevari, M. (2020). Global burden of 87 risk factors in 204 countries and territories, 1990–2019: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. *Lancet* 396(10258):1223-1249. doi:10.1016/S0140-6736(20)30752-2
- Acar, B., Bozkafa, H., Vural, B., Önal, S., Genç, M. & Yaman, Ö.M. (2022). Evsizliğin Nedenleri ve Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma: Beyoğlu Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 33 (2) , 339-358. DOI: 10.33417/tsh.986870
- Akyıldız, Y. 2017. Dünyada ve Türkiye'de Evsizlik Sorunu ve Çeşitli Uygulamalar. *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 67-91.
- Amore, K., Baker, M., Howden-Chapman, P. (2011). The ETHOS Definition and Classification of Homelessness: An Analysis. *European Journal of Homelessness*, 5(2), 19-37.
- Baggett, T.P., Lebrun-Harris, L.A., Rigotti, N.A. (2013). Homelessness, cigarette smoking and desire to quit: Results from a US national study. *Addiction*, 108(11), 2009-2018. doi:10.1111/add.12292
- Burak, A.M., Wyszowska, Z., Liebert, A., Kłopocka, M.(2022). Profile of Homeless People in Emergency Departments. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, 35(2), 157-167. doi:10.13075/ijomh.1896.01842
- Chikwava, F., O'Donnell, M., Ferrante, A., Pakpahan, E., Cordier, R. (2022). Patterns of homelessness and housing instability and the relationship with mental health disorders among young people transitioning from out-of-home care: Retrospective cohort study using linked administrative data. *Lim S, editorPLoS One*, 17(9):e0274196. doi:10.1371/journal.pone.0274196
- De Araújo Patrício, A.C.F., Da Silva, R.A.R., Pereira, I.L., et al. (2022). Instrument validity: HIV and other sexually transmitted infections in homeless people. *Revista Brasileira Enfermagem*, 75(6):e20210863. doi:10.1590/0034-7167-2021-0863
- Degenhardt, L., Peacock, A., Colledge, S., Leung, J., Grebely, J., Vickerman, P., Stone, J., Cunningham, E. B., Trickey, A., Dumchev, K., Lynskey, M., Griffiths, P., Mattick, R. P., Hickman, M., & Larney, S. (2017). Global prevalence of injecting drug use and sociodemographic characteristics and prevalence of HIV, HBV, and HCV in people who inject drugs: a multistage systematic review. *The Lancet Global health Journal*. 5(12), e1192–e1207. https://doi.org/10.1016/S2214-109X(17)30375-3
- Eapen, D.J., Bergh, R., Narendorf, S.C., Santa Maria, D.M. (2022). Pregnancy and parenting support for youth experiencing homelessness. *Public Health Nursing*, 39(4), 728-735. doi:10.1111/phn.13055
- Erdem, A.K. (2021, Ocak 20). "Türkiye'de tahmini 70 bin evsiz var": Yüzde 95'inin erkek olmasının sebepleri neler?. <https://www.indyturk.com/node/302696/t%C3%BCrkiye-de-tahmini-70-bin-evsiz-var-y%C3%BCzde-95-inin-erkek-olmas%C4%B1n%C4%B1n-sebepleri-neler>

- Ersin, İ., Baş, H. (2021). İstanbul'da Yaşayan Evsizlerin Sosyoekonomik Durumları, Sorunları ve Çözüm Önerileri: Fatih İlçesi Üzerine Bir İnceleme. *Maruf İktisat İslam İktisadi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), s.41-67.
- Fraser, B., Pierse, N., Chisholm, E., Cook, H. (2019). LGBTIQ+ homelessness: A review of the literature. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(15). doi:10.3390/ijerph16152677
- Funk, A.M., Neil Greene, R., Dill, K., Valvassori, P. (2022). The Impact of Homelessness on Mortality of Individuals Living in the United States: A Systematic Review of the Literature. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, 33(1), 457-477. doi:10.1353/hpu.2022.0035
- Gioseffi, J.R., Batista, R., Brignol, S.M. (2022). Tuberculosis, vulnerabilities, and HIV in homeless persons: a systematic review. *Revista de Saude Publica*, 56:43. doi:10.11606/s1518-8787.2022056003964
- Gordon, S.J., Grimmer, K., Bradley, A., et al. (2019). Health assessments and screening tools for adults experiencing homelessness: a systematic review. *BioMed Central Public Health*, 19(1). doi:10.1186/s12889-019-7234-y
- Greenfield, B., Alessi, E.J., Manning, D., Dato, C., Dank, M. (2021). Learning to endure: A qualitative examination of the protective factors of homeless transgender and gender expansive youth engaged in survival sex. *International Journal of Transgender Health*, 22(3). doi:10.1080/26895269.2020.1838387
- Hawkins, K.E., Montague-Johnstone, E. Contraceptive usage in homeless women accessing a dedicated primary care service in Scotland, UK: A case note review. *BMJ Sex Reprod Heal*. Published online 2020. doi:10.1136/bmjshr-2019-200541
- İlhan, N., Ergün, A. Evsizler ve Toplum Sağlığı. (2010). *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(20).
- İnsan Hakları Derneği. (2023, Temmuz 11). Ottawa Sözleşmesi. <https://www.ihd.org.tr/ottowa-slees/>
- Johnsen, S., Teixeira, L. (2010). Staircases, Elevators and Cycles of Change 'Housing First' and Other Housing Models for Homeless People with Complex Support Needs. https://www.researchgate.net/publication/242672218_Staircases_Elevators_and_Cycles_of_Change_'Housing_First'_and_Other_Housing_Models_for_Homeless_People_with_Complex_Support_Needs
- Karamustafaloğlu, K.O., Bakım, B., Güveli, M., Özçelik, B., Uzun UE. (2007). İstanbul'daki Evsizlerde Psikiyatrik Bozukluklar. *Düşünen Adam Dergisi*, 20(2), 88-96. <https://dusunenadamdergisi.org/storage/upload/pdfs/1587557358-tr.pdf>
- Karanfil, İ. (2016). Türkiye'deki Yeni Ulusal Ruh Sağlığı Sistemi'nde Ailenin Yeri. V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı I. DOI: [dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B006](https://doi.org/10.12658/TLCK.5.1.B006)
- Myles, R.L., Best, J., Bautista, G., et al. (2020). Factors associated with hiv testing among atlanta's homeless youth. *AIDS Education and Prevention*, 32(4). doi:10.1521/aeap.2020.32.4.325
- Omerov, P., Craftman, A.G., Mattsson, E., Klarare, A. (2020). Homeless persons' experiences of health- and social care: A systematic integrative review. *Health and Social Care in the Community*, 28(1). doi:10.1111/hsc.12857
- Rae, B.E., Rees, S. (2015). The perceptions of homeless people regarding their healthcare needs and experiences of receiving health care. *Journal of Advanced Nursing*, 71(9). doi:10.1111/jan.12675
- Raven, M.C., Tieu, L., Lee, C.T., Ponath, C., Guzman, D., Kushel, M. (2017). Emergency Department Use in a Cohort of Older Homeless Adults: Results From the Hope Home Study. *Academic Emergency Medicine*, 24(1). doi:10.1111/acem.13070
- Ruff Institute of Global Homelessness. (2023, Şubat 14). The Better Data Project. <https://ighomelessness.org/global-homeless-data/>
- Salit, S.A., Kuhn, E.M., Hartz, A.J., Vu, J.M., Mosso, A.L. (1998). Hospitalization Costs Associated with Homelessness in New York City. *The New England Journal of Medicine*, 338(24). doi:10.1056/nejm199806113382406
- Schanzer, B., Dominguez, B., Shrout, P.E., Caton, C.L.M. (2007). Homelessness, health status, and health care use. *American Journal of Public Health*, 97(3). doi:10.2105/AJPH.2005.076190
- Sipahi, E., Arslan, T. (2021). Evsizlik Sorununun Pandemi İle İlişkisi ve Türkiye'deki İzdüşümü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12 (31) 972-987. DOI: 10.21076/vizyoner.81378.
- Wang, H., Nejtık, V. A., Zieger, D., Robinson, R.D., Schrader, C.D., Phariss, C., Ku, J., Zenarosa, N.R. (2015). The Role of Charity Care and Primary Care Physician Assignment on ED Use in Homeless Patients. *American Journal of Emergency Medicine*, 33 (8) 1006-1011. <https://doi.org/10.1016/j.ajem.2015.04.026>
- Wittman, F.D., Arch, M., Polcin, D.L., Sheridan, D. (2017). The Architecture of Recovery: Two Kinds of Housing Assistance for Chronic Homeless Persons with Substance Use Disorders. *Drugs Alcohol Today Journal*, 17(3): 157-167. doi: 10.1108/DAT-12-2016-0032
- Yadav, S., Gupta, R.S., Yewale, K., Hegde, A.S., Mulik, T., Bamrotiya, M., Rane, T., Pardeshi, K., Balakrishnan, S., Reddy, D.C.S. (2016). Use of technology in follow-up of HIV positive pregnant women and their babies till 18 months of age- an innovation by Maharashtra State AIDS Control Society (MSACS), India. *Current Opinion in HIV and AIDS Journal*, 11(1):46-51. doi: 10.1097/COH.0000000000000265

Yılmaz, G.G. (2021). Afetlere Sosyolojik Bakış ve Türkiye’de Afet Yazınına Kuramsal Bir Yaklaşım. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 9(1) 194–204. ORCID: 0000-0002-6304-3425